

de PETRE Ș. NĂSTUREL

Însemnările culese de noi la Hîrlău și în satele învecinate în 1953 și 1954 cu prilejul cercetării unor monumente istorice și pe care le dăm mai jos la iveală cu ortografia lor par a fi rămas necunoscute cercetătorilor sau uneori au fost publicate cu greșeli. Le însoțim de unele observații menite a pune în lumină câteva știri noi care se leagă nu numai de trecutul bătrînului tîrg domnesc, ci și uneori de istoria țării.

A. HÎRLĂU

1. **Biserica domnească Sf. Gheorghe.** Trebuie însemnat că această ctitorie măreață a lui Ștefan cel Mare are două pisanii care glăsuiesc la fel. Una se află deasupra intrării¹ iar cealaltă la colțul din dreapta a laturii de apus². Sună :

± Бл(а)гочестивѣи и Хр(и)стѣлюбѣи Іу Стефанъ Воевода в(о)жѣю м(н)л(о)стѣю г(о)с-п(о)д(а)рь Зѣлан Мѣлладаскон сынъ Богдана Воевода създа съи Храму въ имѣ с(вѣ)т(а)го и славнога велико м(ж)ч(е)ника и побѣдоносца Гѣургіа, ижеи създаи начеса въ лѣтѣ 3, м(ѣ)с(ѣ)ца маи а и съврѣшиса въ тожде лѣтѣ, м(ѣ)с(ѣ)ца окт(обр)іа кн, а г(о)с(по)дствѣ своего: ~ в л(ѣ)тѣ.л. и шесто текѣи: ~ :

± [Binecinstitorul și de Hristos iubitorul Io Ștefan Voevod cu mila lui Dumnezeu Domn Țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a zidit acest lăcaș întru numele sfîntului și slăvitului mare mucenic și purtător de biruință Gheorghe, care a se zidi a început la anul 7000 (= 1492) luna mai 1, și s-a săvîrșit în același an, luna octombrie 28, iar al domniei lui în anul al treizecișaselea curgător].

¹ Vezi fotografia — foarte ștearsă — din G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, Buc., 1926, p. 54, fig. 66. Însemnăm aici cu acest prilej că părintele Constantinescu, preot de peste 50 de ani la acest monument istoric, ne-a împărtășit știrea că deasupra pisaniei de la intrare a fost în trecut, în lăcașul rămas gol din cîgivă, o piatră, cu stema Moldovei, pe care ar fi ridicat-o după spusele-i, juristul Dissescu. Aceasta ar contrazice afirmația că pisanile bisericilor moldovenești dinainte de veacul al XVI-lea nu erau însoțite de steme; cf. M. Berza, *Stema Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, II—2, 1955, p. 72 (vezi însă mai jos p.216 nota1).

² Fotografia în G. Balș, *op. cit.*, p. 57, fig. 69. Textul și traducerea (cu unele mici inexactități) la N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, 1905, I, p. 5. Pisania din colț e săpată într-o piatră calcaroasă ce măsoară 70 × 70 cm și are 24 cm grosime. Înălțimea slovelor sale este de 7—8 cm.

În privința datei, observăm că lapicidul a săpat МСІДА МАН А : cele 3 „title” arată limpede că trebuie citit luna mai 1 iar nicidecum luna mai (МАНА) fără precizarea zilei; desigur, gramatical era corect să scrie МАНА iar alături indicarea zilei; repetiția lui а se pare că l-a încurcat pe meșter care atunci a dăltuit textul așa cum este.

Fotografiile vechi arată că viața simfonie de culori a pietrei, a cărămizilor obișnuite și a celor smălțuite în verde, galben, albastru, a discurilor smălțuite, care toate la un loc pîlpii în slava soarelui au fost cîndva tencuite și că zugrăveli, poate de frumusețea aceloră din Bucovina, au îmbrăcat monumentul ¹.

Socotim că este nimerit să înlăturăm în această privință o greșeală veche privitoare la Gheorghe din Tricala „stolnic și zugrav”, a cărui piatră de mormînt se afla cîndva la biserica Sf. Gheorghe din Hîrlău. Textul aproape întreg al inscripției ni s-a păstrat datorită lui Grigore Tocilescu, dar nu l-a cunoscut Nicolae Iorga care a citit acolo : „пан сто[ан]ка (?) Гѣорѓин и збграфа...” Iată textul lui Tocilescu (cu mici îndreptări ale noastre după original) :

СЪН ГРОБЪТЪ ЪС РАБА БЖИИ||КА МАНСТОРА ГЕОРГИНА ЗБГРАФА ПРИШЕЛСТВОВА ОТЪ СТРАНИ ТРИКАЛКНЕ
И ПРЕС||ТАВИСЕ КЪ ВЕЧЕН ЖИ||ЗНИ КЪ ДНЬ БЛАГОУТНЪ IIIIII||III КЪ ЛТО /ЗАН В МЕСЦА ГЕ.ІІ“

adică, după traducerea acestui învățat epigrafist :

„Acest mormînt este al robului lui Dumnezeu meșterul Georgie zugravul venit din părțile Trialkiei și a răposat la vecinica viață în zilele prea piosului (Petru voevod) în anul 7038 (= 1530) luna Ghenarie 14” (nu 10 cum credea Tocilescu).

Deci, departe de a fi vorba de un zugrav boierit și ajuns stolnic, avem doar de-a face cu un meșter zugrav, venit pe semne, cum a înțeles N. Iorga, din părțile Tricalei, în Epir. O greșeală de tipar a stîlcit data din textul slavonesc, care trebuie citită ЗАН potrivit mărturiei lui Tocilescu (7038) ².

Această însemnare ridică întrebarea dacă lui Gheorghe din Tricala îi datorăm cumva zugrăvelile bisericii sf. Gheorghe din Hîrlău, care par să fie din întîia jumătate a veacului al XVI-lea, sau dacă el a zugrăvit pe dinafară biserica lui Ștefan cel Mare. Căci sub domnia lui Rareș credem că a fost zugrăvită pe dinafară această ctitorie de la Hîrlău, așa cum s-a întîmplat la 1547 și cu cea de la Voroneț. Stricîndu-se însă aceste picturi, s-ar părea că la 1791 biserica a fost tencuită pe dinafară ; dar la 1854 Gheorghe Asachi și la 1891, T. Burada au mai văzut părți zugrăvite sub tencuiala din 1791 care se desprindea ³.

În ceea ce ne privește, credem că acest Gheorghe a condus ca meșter zugrav zugrăvitul bisericii lui Ștefan și că moartea l-a ajuns cînd lucra. Faptul că o lespede de piatră a fost așezată pe groapa-i, arată sau că era avut, sau chiar că domnia a vrut să-i cinstească amintirea : deci în amîndouă ipotezele era un zugrav prețuit. Lucrul nu-i de mirare. Astfel la 1415 Alexandru cel Bun dăduse două sate zugravilor Nichita și Dobre înainte de a-i fi

¹ Vezi fotografiile din colecția Juan Alfán (azi la Cabinetul de Stampe al Academiei R.P.R., sub cotele III 7517, 7518, 7519, și 7520) care dovedesc că în 1897, pe peretele de miazăzi al pronaosului și sinului ca și pe contrafort erau registre mari pictate ; la altar erau medalioane zugrăvite deasupra ocnitelor ca în fridele mari. În schimb fotografiile III 7521 și 7522 par a arăta o pictură deasupra intrării iar nu o s'emă cum s-a amintit mai sus la nota 1 (vezi și G. Balș, *op. cit.*, p. 51—52 fig. 62—63).

² Vezi Gr. Tocilescu într-o notă adăugită la articolul lui T. T. Burada, *Biserica Sfîntul Gheorghe din orașul Hîrlău zidită de Ștefan cel Mare*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, VI, Buc., 1891, p. 142, nota 1 și N. Iorga, *op. cit.*, p. 6. Nu știu pentru ce H. Stănescu (*Meșterii constructori, pietrari și zugravi din timpul lui Ștefan cel Mare* în „Studii și

cercetări de istoria artei”, II, 1—2, Buc., 1955 p. 365) care a cunoscut studiul lui Burada și deci și nota lui Tocilescu mai vorbește de „Stolnicul Gheorghe și zugrav” și nici din ce pricină șovăie între anii 1530 sau 1540 ca dată a morții acestuia. Datorită bunăvoinței profesorului I. Radu Mircea am putut îndrepta cîteva scăpări ale lui Tocilescu, controlîndu-i transcrierea după însăși piatra de mormînt, aflătoare în lapidariul Muzeului de Artă al R.P.R. din București.

³ T. Burada, *op. cit.*, p. 135 și episcopul Melhisedec de Roman, *Nălițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mînăstiri și biserici din Moldova*, Buc., 1885, p. 290. Asupra datării zugrăvelilor de la Hîrlău, vezi I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie*, Paris, 1928, p. 139, iar în privința aceloră de la Voroneț, vezi G. Balș, *op. cit.*, p. 31—36.

pictat o biserică la Roman și cu încă o altă clădire, iar pe un alt zugrav cu numele de Ștefan, îl miluise cu patru sate la 1425 ¹.

Cînd intri în biserică, te uimește frumusețea zugrăvelilor ei străvechi și te supără un lucru: nenumăratele mîzgălituri scrijelite în decursul veacurilor și pînă azi de unii dintre aceia care au vrut să-și veșnicească trecerea prin Hirleu. Totuși istoricul are ce spieci acolo, chiar pe urmele lui Nicolae Iorga ² și Ilie Minea ³.

Astfel un grafit grecesc ⁴ zgiriât fără milă pe fresca de la peretele de miazănoapte al pronaosului, între chipurile sfintelor Varvara și Alexandra, trezește numaidecît luarea aminte:

1624 ωκτο(βρίου) 20 || ανακενησι || το καστρο || Ιω Ραδουλ β•η || βο•τας, Τρουφ || αν[τας]
ποσ || τελνικος || Ιω(αννης) Μανθου.

adică:

„1624, octombrie 20 a înnoit <inaugurat> cetatea <palatul> Io Radul Voevod, Trufanda postelnic, Ioan al lui Manta”.

Această știre întărește și lămurește spusa lui Miron Costin ⁵ că: „Curundu după aceie au arsu curțile la Iași, cele domnești și s-au mutat Radul Vodă la Hirleu cu șederea. Și așa îndrăgise locul la Hirleu, cît în toate veri, la Hirleu ședea cu toată curtea, că tocmise și curțile cele domnești și biserici cîteva făcute acolo în Hirleu de dînsul”.

Numele postelnicului Trufanda ridică și el o întrebare. Desigur este vorba de chiar postelnicul Trufanda din divanele lui Radu Mihnea și Alexandru Coconul, voievozii Țării Românești. Pe acest dregător — începătorul Pîrșcovenilor — îl întîlnim întîiași dată la Tirgoviște în divanul din 17 septembrie 1620 al lui Radu Vodă Mihnea ⁶. După trecerea în Moldova a acestuia, Trufanda se arată mai departe în sfatul domnesc al lui Alexandru Vodă Coconul, fiul celui de mai sus, la 2 septembrie și 8 octombrie 1623 ⁷. O săptămînă mai tîrziu însă, la 15 octombrie, se ivește în locul lui marele postelnic Dumitrachi ⁸. Pe Trufanda îl vom mai întîlni în divanul Munteniei doar în 1626, cînd la 28 iunie și 10 iulie marele vistier este el ⁹. Întrebării ce a ajuns acest boier din octombrie 1623 pînă în iunie 1626, izvoarele moldovenești dau răspuns.

Astfel comparînd lista dregătorilor lui Alexandru Coconul la 8 și 15 octombrie 1623, din documentele mai sus-amintite, ne dăm seama că dintr-un număr de 8 boieri, patru sînt înlocuiți și anume: Hrizea vel vistier cu Mihalachi, Gorgan paharnic cu Dumitrașco, Furtună vel comis cu Bratul și Trufanda postelnic cu Dumitrachi ¹⁰. Pe Gorgan îl mai întîlnim în Muntenia la 10 martie 1624 ¹¹. Ceilalți trei însă apar în Moldova ¹², păstrîndu-și dregă-

¹ Documentul privitor la Nichita și Dobre în *Documente privind istoria Romniei* A, XIV—XV. Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1954, p. 35 (numărul 41); pentru Ștefan zugravul, *op. cit.*, p. 51, nr. 60, p. 194, nr. 230 și p. 207, nr. 245.

² N. Iorga, *op. cit.*, p. 6—7.

³ I. Minea, *În legătură cu grafițele de la biserică sf. Gheorghe din Hirleu*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, XIX, fasc. 48, Buc., 1926, p. 83.

⁴ I. Minea, *op. cit.*, p. 85, nr. 48 (și fotografia, p. 83; între sfintele Varvara și Alexandra).

⁵ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace* (ed. P. P. Panaitescu), Buc., 1944, p. 72.

⁶ P. V. Năsturel, *Neamul boierilor Pîrșcoveni...*, Buc., 1906, p. 13. Documentul din 17 septembrie 1620 e reprodus în *Documente privind istoria Romniei*, B, XVII, vol. III, doc. 521, Ed. Acad. R.P.R. Buc., 1954, p. 587.

⁷ *Documente privind istoria Romniei*, B, XVII, vol. IV, doc. 325 p. 310. și doc. 344, p. 338.

⁸ *Ibidem*, p. 343, doc. 348.

⁹ P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 13.

¹⁰ *Documente privind Istoria Romniei*, B, XVII, vol. IV, p. 343, doc. 348.

¹¹ *Ibidem*, p. 387, doc. 395.

¹² G. Ghibănescu, *Divanurile domnești din Moldova și Muntenia în secolul XVII*, în „Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași”, XXVI, p. 168.

toriile ce le aveau în Muntenia. Treptat mai trecură în Moldova și alți boieri munteni¹ ca bunăoară Aslan ajuns mare vornic al țării de jos² și Neculache Ralea, marele stolnic³.

Așadar, Trufanda, care fusese adus de la Țarigrad⁴ de către Radu Mihnea, domnul Țării Românești, și-a urmat ocrotitorul în Moldova foarte curînd după ce turcii i-au încredințat această nouă domnie. Era omul de casă al lui Radu Mihnea⁵.

Faptul că numele lui stă alături de acela al voievodului pe grafitul de la Hîrlău, arată că Trufanda, ca postelnic, a îngrijit de preînnoirea curților domnești de acolo. După încetarea din viață a lui Radu (13 ianuarie 1626), „pristăvit întru cetate în Hîrlău⁶”, Trufanda postelnicul și Hrizea vistierul, care trecuseră din Muntenia în Moldova în 1623, i-au adus trupul la București, unde a fost îngropat în mănăstirea ce-i poartă numele⁷. În alaiul de boieri care făcură călătoria mai era un moldovean de seamă, Costin postelnicul al doilea, tatăl vestitului cronicar.

Un alt grafit din biserică vine să arunce acuma o lumină nouă asupra unui mare cărturar muntean, Udriște Năsturel. Însemnarea au cunoscut-o Iorga și Minea, dar nu și-au dat seama de însemnătatea ei⁸. Se citește tot în pronas, dar pe peretele de miazăzi, în dreptul genunchiului sfintei Gazdoia⁹. A fost scrijelită cu grijă, în litere latine majuscule de o uimitoare regularitate¹⁰:

HFVRIELV^s

NASTUREL

1625

Rindul întii a fost citit greșit de Iorga (Nasturielus) iar Minea, care l-a transcris aproape bine (HEVRIELV), totuși nu l-a înțeles. Deslușim: „H<ic>f<uit> Urielus Nasturel. 1625” adică: „Aici a fost Uriil Năsturel. 1625”.

¹ De un deosebit interes sînt documentele nr. 452, 540, 552, din vol. IV citat mai sus. Pe lângă acestea vezi și doc. 464 și 467 din același volum prin care Alexandru Vodă Coconul întărește anumite moșii lui Hrizea mare vistier în chiar august 1624, cînd acesta se afla în Moldova: tot așa lui Trufanda pe data de 31 mai 1624 (*ibid.*, doc. nr. 431). Cf. și doc. 398. Documentul din 18 noiembrie 1625 (cf. *Documente privind istoria Romîniei*, vol. cit., p. 571—572, nr. 586) este de fapt scris la Hîrlău iar nu la Hirșo, dovadă este scrisoarea lui Pană Filip dată din Hîrlău în aceeași zi și cu aceiași martori (*ibid.*, p. 572—573, doc. 587).

² Il întîlnim în această dregătorie la 20 decembrie 1625, cf. Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, 1—2, Iași, 1927, p. 177, nr. 105.

³ I. Zaborovski, *Vasile Lupu ca dregător înainte de domnie*, în „Revista istorică romînă”, XV, 2, 1945, p. 159, nota 1.

⁴ P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 10—11.

⁵ Așa înțelegem cuvintele „cînstitului și credinciosului dregător, încă din casa domniei mele, jupîn Trufanda mare postelnic” din brisovul prin care la 31 mai 1624 Alexandru Coconul îi întărește satele Rusinești și Frătești (*Documente privind istoria Ro-*

miniei, XVII, vol. IV, p. 418, doc. 431).

⁶ Piatra lui de mormînt la N. Iorga, *op. cit.*, p. 246.

Pisania curților domnești din Hîrlău ale lui Ștefan cel Mare se află în Muzeul de Artă R.P.R. din București; prin amabilitatea prof. I. Radu Mircea am putut-o compara cu desenul — azi mai bun decît originalul — publicat de A. I. Odobescu, *Inscripțiunea lui Ștefan cel Mare de la Curțile Domnești din Hîrlău*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, I, 1883, p. 178—180 (trebuie citit: *Домове нже съдати*: casele care a se zidi etc. . .

⁷ Miron Costin, *ed. cit.*, p. 73.

⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 7 (nr. 10): I. Minea, *op. cit.*, p. 84. (nr. 17) și p. 80 „probabil un boier al lui Radu Mihnea”.

⁹ *ГАЗДОА* numele e clar, deși nu l-am găsit în nici un sinaxar. Sfînta e înfățișată lângă sfînta Teodora: nu înțeleg pentru ce I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX-siècle. Nouvelles recherches*, Paris, 1929, p. 56 spune că numele sfîntelor zugrăvite lângă sf. Teodora sînt necitețe.

¹⁰ Fotografii apud I. Minea, *op. cit.*, p. 82.

Acest Uriil nu-i altul decât însuși Udriște Năsturel. Se știe că pe lângă numele său de botez (care amintește pe acela al străbunicului său de pe tată ¹) îi mai plăcea lui Udriște să-și mai spună uneori Orest sau Uriil ². Această întreită denumire trebuie lămurită.

Udriște, care învățase carte multă și știa latinește și slavonește — poate chiar și grecește ³ — era un iubitor de etimologii — altfel n-ar fi scris undeva că limba latină este „fără îndoială înrudită cu a noastră” ⁴. Și astfel și-a putut da seama că numele său, Udriște sau Udrea ⁵, sună cam la fel cu denumirea slavo-romină a orașului Adrianopol: Odriu sau Udriu ⁶. Dar înainte ca împăratul Adrian să-și fi dat numele cetății, ea se chema Orestias sau Oresta ⁷. Înțelegem acum de ce cărturarul romin, luându-se după pilda unor umaniști din Renaștere, și-a spus uneori și Orest.

Cît despre al treilea nume pe care-l folosește, Uriil, lămurirea este mai anevoioasă. Nume al unui arhanghel, el înseamnă în limba ebraică „lumina lui Dumnezeu” ⁸.

Nici o apropiere cu Udriște sau cu Orest nu se vedește într-însul. Dar nu cumva mintea ascuțită a lui Udriște nu va fi descoperit în cele din urmă patru slove ale patro-

¹ Cf. „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, X, Buc., 1909, p. 225 (dar și spița de la p. 226 unde Vărboghe logofăt este însemnat drept bunic al lui Radu din Fierăști, tatăl lui Udriște cărturarul). Că Udriște cărturarul era din sîngele lui Udriște beceriul, iar nu din al lui Vărboghe logofăt este acum dovedit de un act slavonesc din 1602 care îl arată pe Radu ca fiind anepsiu — nepot de frate — al lui Vărboghe *Documente privind istoria României*, B, XVII (1601—1610). Facsimilul documentului 56, p. 540 rîndul 12 și trad. românească a documentului p. 45—46). În această privință este o scădere a traducerilor moderne de acte slave de a reda pe *anepsiu* (nepot de frate, de soră) și nuc (nepot de fiu, de fiică) prin obișnuitul și neclarul cuvînt *nepot*, ceea ce îngreunează cercetările genealogice și poate strecura greșeli.

² „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, X, p. 294—299, dă opt exemple unde numele Uriil alternează cu cel mult mai des de Udriște, între altele în pred-sloviile unor cărți (*Imitatio Christi*, *Evanghelia cu învățăături și Pravila mică de la Govora*); tot așa călugărul catolic Rafail Levacovici îi spune Vriel (*ibid.*, p. 323). Orest apare doar la 1643 (în precuvîntarea Antologhionului slavonesc de la Cîmpulung), rev. cit., p. 301, și în pisană bisericii ctitorite un an mai tirziu de Elina Doamna, de fratele lor Cazan și de el însuși în satul lor părintesc Herăști (azi în raionul Oltenița), vezi rev. cit., XI, 1910 p. 61.

³ Damian P. Bogdan, *Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, extras din „Arhiva Românească”, IV, Buc., 1940, p. 28.

⁴ În cuvîntul înainte al Urmării lui Hristos, cf. A. Sacerdoțeanu, *Pred-sloviile cărților grecești*, I, Buc., 1938, p. 114.

⁵ Nu încapă îndoială că este vorba de fapt de același nume, cu tot sufixul -iște; vezi de altfel un

zapis din 1656 dat „dumnealui Udrii vt. logof. ot Fierăști” („Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, XI, p. 310) care este tot Udriște Năsturel.

⁶ Cele două forme apar în *Letopisețul* lui Grigore Ureche (ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1955, p. 119, 120 etc.): „...dacă au dobîndit scaunul Odriiului...” și „scaunul ș-au pus la Udriiui”.

⁷ Pauly Wissowa, *Real-Encyclopädie...*, XIII, Stuttgart 1910, col. 2174—2175 (s.v. *Hadrianopolis* 9: *Orestam... urbem Hadrianus suo nomini vindicari iussit*, Hist. Aug., Heliogabal 7—8; Ὁρεστιάδα... οὗτω πάλας ἡ πόλις ἐκαλεῖτο τοῦ βασιλέως Ἀδριανού, Zonaros XVII, 23). Totuși etimologia lui Udrea nu este Adrian, ci Andrei; astfel, potrivit legii fonetice a + n + cons. > în (cf. înger de la *angelum*: O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, II—1, Paris, 1914, p. 16), întîlnim în documente vechi numele de bărbat Indrea (*Documente privind istoria României*, A, XIV—XV, p. 365, nr. 434 din anul 1469) sau Indru (*ibid.*, XVI, vol. III, p. 117 nr. 148 din anul 1579), precum și cel de femeie Indreica (*ibid.*, XVI, vol. I, p. 409, nr. 375 din anul 1543 și vol. II, p. 160, nr. 156 din anul 1512). Paralel cu acest fonetism, întîlnim altul, poate influențat de vechea bulgară (cf. exemplul unghi, citat de Densușianu, *op. cit.*), care dă Undreiu (*Documente privind istoria României*, B, XVI, vol. VI, p. 374, nr. 386, din anul 1600). În sfîrșit, amintim că luna decembrie se mai numește în popor Undrea (ziua de sf. Andrei, căzînd tocmai în ajunul ei, la 30 noiembrie): cf. și L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, VI, Buc., 1891, p. 249.

⁸ Vezi notița lui I. T. Marshal în *A dictionary of the Bibel...* edited by J. Hastings, vol. IV. (s.v. Οὐριήλ), p. 838.

nimului său — urel (din Năsturel) numele arhanghelului sub forma sa latină (Uriel), atît de ușor de căpătat prin doar epenteza unui i...?

Întorcîndu-ne acum la grafitul de la Hirlău, recunoaștem prețul lui deosebit de mare pentru biografia celui mai de seamă cărturar muntean din întîia jumătate a veacului al XVII-lea.

Udriște Năsturel apare pentru întîia oară în documente la 8 februarie 1625 cînd scrie în Țirgoviște o poruncă în slavonește a lui Alexandru Vodă Coconul pentru satul Dragoslavele ¹, iar a doua dată la 14 martie același an, cum dovedește prea frumosul hrisov slavonesc al aceluiași domn prin care mănăstirea de la Bolintin este închinată mănăstirii Ivir de la Muntele Athos ². După aceea trebuie așteptat pînă la 24 iulie 1627 pentru a-l întîlni din nou ³, dar de acum înainte din ce în ce mai des și jucînd un rol mereu crescînd.

Despre viața lui între 14 martie 1625 și 24 iulie 1627 nu știm nimic deocamdată. De aceea însemnarea de la Hirlău din 1625 aruncă poate o oarecare licărire. Din nenorocire lipsește luna cînd a fost săpată în tencuială de mina răbdătoare, sigură și destoinică a lui Udriște. Astfel ne putem gîndi că el se întorcea din străinătate după desăvîrșirea studiilor, atunci cînd a trecut prin Hirlău. Dar iscusința mare cu care a întocmit hrisovul pentru Ivir ⁴ dovedește că nu era la începutul osteneților sale alături de ceilalți dieci ai logofetei domnești, încît această ipoteză a întoarcerii din străinătate o înlăturăm. Credem mai degrabă că Alexandru Vodă Coconul l-a trimis la tatăl său Radu Vodă Mihnea. Faptul că nu-l mai întîlnim în Muntenia după 14 martie 1625 și pînă în iulie 1627 cîntărește greu în sprijinul acestei ipoteze ⁵. Ținînd seama că mulți boieri munteni, nu numai greci ca Trufanda, ci chiar băștinași ca Mihail Furtună comisul și Neculache Ralea stolnicul au trecut în Moldova împreună cu Radu Mihnea, unii în dregătorii de divan iar alții în slujbe mai mărunte ⁶, ispita e mare să-l trecem și pe Udriște în rîndul acestora.

Nu știm ce va fi făcut în Moldova unde nu a rămas pe semne după moartea lui Radu Mihnea. Dar credem că a putut să cunoască acolo între alții pe viitorul logofăt Eustratie, pe viitorul mitropolit Varlaam, pe atunci igumen de Secu, pe Nestor și Grigore Ureche întorși în Moldova din 1617, și, firește, pe Ion Costin, tatăl cronicarului. Șederea lui Udriște Năsturel printre moldoveni nu poate să nu-i fi dat simțămîntul unității neamului romînesc.

Un alt grafit de la biserica sf. Gheorghe se leagă de venirea în Moldova a țarului Petru cel Mare. Este scris în slavona bisericească :

КОЛИ ПРИША ЦАР МОСКОВСКИИ ЗСО!

[=cînd a venit împăratul moschicesc 7219 <1711>].

¹ *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVII, vol. IV, p. 482—483, nr. 498.

² *Ibidem*, p. 485—487, nr. 503 (Singurul document unde citim numele lui sub forma Udriște Năsturelovici din Fierăști).

³ „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, XI, 2, p. 293.

⁴ Am controlat originalul.

⁵ Totuși amănuntul că hrisovul pentru Ivir, din 14 martie 1625 este scris de Udriște Năsturelovici ar putea fi un semn că acesta trăise înainte vreme în Moldova. Astfel documente moldovenești numesc pe Bogdan Vodă Lăpușeanu *Alexandrovici* ca fiu al lui Alexandru Vodă (cf. *Documente privind istoria Romîniei*, A, XVI, vol. III, p. 12 nr. 19, anul 1572); pe Iliș

Vodă *Petrovici*, tatăl său fiind Petru Rareș (*ibid.*, p. 233, nr. 288, anul 1583); în sfîrșit un document din 1602 este scris „în zilele lui Ieremia Moghila voevod și a arhiepiscopului nostru chir Gheorghie *Movilovici*” (*ibid.*, XVII, vol. I, p. 61, nr. 93). De fapt amîndouă ipotezele nu se înlătură neapărat una pe alta : Udriște a putut părăsi Hirlăul la începutul anului 1625, dar înainte de 8 februarie cînd a scris porunca pentru satul Dragoslavele ; iar după 14 martie același an și înainte de iulie 1627 s-ar putea să mai fi stat în Moldova.

⁶ În această privință vezi și documentele 586 și 587 date din Hirlău la 1625, noiembrie 18 în *Documente privind istoria Romîniei*, B, XVII, vol. IV, p. 571—573.

Însemnarea se citește pe poala hainei sfintei Ermiona, pe peretele de apus al pronaosului, la stînga cum intri în biserică. Nu credem că poate însemna că Petru cel Mare a fost la Hîrlău, căci așa ceva s-ar ști din alte izvoare. Ea privește doar intrarea țarului în Moldova. Pentru istoria luptei împotriva asupririi turcești, aceste cinci cuvinte păstrează răsunetul ce l-a avut în Moldova sosirea împăratului care-și ridicase sabia împotriva păgînilor. Ion Neculce, care pe acea vreme era mare spătar, ne-a lăsat nisaiva amintiri în care simțim încă freamătul cu care o mîină de om a scrijelit în biserică lui Ștefan însemnarea de mai sus.

„...Iară marele Petru Alecsievici, împăratul Moscului, scrie cronicarul moldovean, trecînd Prutul pre la Zagarence, au venit drept în tîrgul Iașilor, împreună cu împărăteasa lui, anume Ecaterina, în curțile domnești, iară caimacanii împreună cu alți boieri și orășeni bătrîni mai de cînte, și cu Gedeon mitropolitul și cu tot clirosul bisericii, i-au ieșit cu toții înainte, afară din Iași, și frumos tîmpinîndu-l l-au primit cu toată inima, și i s-au închinat cu mare bucurie, ca unui împărat creștin, dînd laudă lui Dumnezeu, ca doară îi va cerceta cu mila sa și-i va scoate de sub giugul robiei turcilor ¹”.

După părerea noastră, însemnarea de la Hîrlău a fost scrijelită curînd după sîmbătă 24 iunie 1711, cînd sosi țarul la Iași. Poate chiar cel ce a scris nu știa încă numele țarului căci l-a adaos mai jos sub văleat : *ПЕТРА*. Folosirea limbii liturghiei ar putea fi un semn că grafitul a fost făcut de un preot de la sf. Gheorghe. Lipsa oricărui alt amănunt în scurtul grafit amintit ne face să credem că nu se aflase încă de înfrîngerea creștinilor la gura Sărăței.

Din puzderia de însemnări care brăzdează prea frumoasele zugrăveli ale ctitorie lui Ștefan cel Mare, mai dăm un grafit armenesc din altar ²

*ԵՍ ՕՎԱՆ
ԷՍ ԳԻՐՍԸՍ
ԳՏԵՏԻ ՕՐՆ
ԹՎ ՌԷԿԸ
ՈՒՆԻՍԻ ԺԵ
ԳՐՎԵՅԱ...*

Adică : Eu Ovanes am scris aceasta în ziua (*sic* !) data 1168 (+551 = 1719) iunie 15. S-a scris.....

Nu am isprăvit culesul de însemnări vechi. Astfel pe o plăcuță de argint pusă în josul icoanei sf. Gheorghe de pe catapeteasmă ³ scrie :

„Această sfîntă icoană s-au ferecat de dumnealor boerii slu || geriul Stavaracli, Iuliano și cluceriul Grigori Diricliu spre po||menire : 1843 : Dechemvrie : 21 zile.”

În dulapul așezat în pronaos se păstrează un număr de cărți vechi, romînești și grecești.

Pe o carte „Învățăături hristianicești”, tipărită în 1823 la Mitropolia din Iași, silabisim :

„Cartea aceasta cu hristianicești || Învățăături iaste din cărțile mele || Ioan Nichi-for” || 1825 oct. 1 || Botoșani”.

¹ M. Kogălniceanu *Chronicele, Romîniei*, ediția a II-a, vol. II, Buc., 1872, p. 314.

² Se află scrijelit pe odajdia unui arhieru (Sf. Grigore), al patrulea din altar (pe peretele de miazăzi).

Descifrat de profesorul H. Dj. Siruni.

³ Catapeteasma ar fi fost făcută la 1791 de spătarul Mihail Racoviță; vezi T. T. Burada, *op. cit.*, p. 135.

Mai dăm acolo de un mic manuscris grecesc din 1802, cuprinzind cîntări bisericești, frumos scrise, pe hîrtie turcească, de mîna unui oarecare Luca din Lesbos. Cărțulia e împodobită cu chenare împletite, lucrate cu cerneală neagră și roșie. Fiecare slovă dintii a fiecărei strofe este scrisă cu chinovar. Pe ici pe colo lipsesc unele file. Răsfoind manuscrisul am cules următoarele date :

a) Εἰρμολόγιον σὺν Θεῷ ἁγίῳ ποιηθὲν παρὰ τοῦ μουσικολιγιωτάτου ἡμετέρου διδασκάλου Λαμπαδαρίου κύρ Πέτρου τοῦ τελοποννησίου, κατὰ τὸ ὕφος τῆς ἁγίας τοῦ Χ(ριστοῦ) μεγάλης ἐκκλησίας. Καταβασίαι εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας.

[Adică : Irmologhion întocmit cu ajutorul lui Dumnezeu cel sfînt de către prea învățatul în ale muzicii dascălul nostru chir Petru Lampadariul din Peloponez, după felul sfintei și marii biserici a lui Hristos. Catavasii pentru Adormirea stăpînei noastre de Dumnezeu născătoarei și pururea fecioarei Maria¹]. (Urmează și alte cîntări).

La sfîrșitul uneia scrie :

Τὸ παρὸν ἐγράφη παρ' ἐμοῦ Λαμπαδαρίου τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας Πέτρου τοῦ Βυζαντίου ἐν ἔτει ^ωαψκα, Δεκεβρί(ου):

[Cele de față s-au scris de mine lampadariul marii biserici a lui Hristos Petru din Bizanț la anul 1721, decembrie].

b) Cîteva file cu muzică romînească.

c) Εἰρμολόγιον σὺν Θεῷ ἁγίῳ περιέχον πάντας τοὺς εἰρμούς τῶν δεσποτικῶν καὶ τῶν θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ ὅλου τοῦ ἐνιαυτοῦ ποίημα Πέτρου πρωτοψάλτου τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντίου [= Irmologhion cu ajutorul lui Dumnezeu Sfîntul cuprinzînd toate irmosurile sărbătorilor domnești și în cinstea maicii domnului și de peste tot anul, opera lui Petru din Bizanț, protopsaltul sfintei și marii biserici a lui Hristos].

d) Τέλος καὶ τῷ Θεῷ δόξα. Ἐγράφη παρ' ἐμοῦ Λοῦκα Λεσβίου ἐν ἔτει ,αωβ' κατὰ μήνα Ἰούνιον.

Τὸν δακτύλοις γράψαντα, τὸν κεκτημένον,

Τόν τ' ἐμμελῶς ᾄδοντα σὺν προθυμίᾳ

Φύλαττε τοὺς τρεῖς ἢ τριάς τρισολβίως.

[Sfîrșit iar lui Dumnezeu slavă. S-a scris de mine Luca din Lesbos la anul 1802, în luna iunie.

Pe cel care a scris cu degetele-i, pe cel care a dobîndit și pe cel care în chip melodios cîntă cu rîvnă, pe tustrei păzește-i, Treime, cu întreită fericire].

Așadar, Luca din Lesbos a copiat în 1802 manuscrisul aflător acum la Hirău, după un manuscris din 1721 a lui Petru Lampadariul din Bizanț. Adăugăm că el singur a scris de mîna sa tot manuscrisul grec, în care alteineva a strecurat și unele melodii romînești.

2. Biserica Domnească sf. Dumitru. Stilul ei o leagă de ctitoriile lui Petru Rareș ¹. Pisania așezată în pronaos la dreapta intrării e însă mai nouă ². Deslușim rîndurile ei cu frumoase slove chirilice sub care își întinde aripile pajura cantacuzinească.

„Într-această sfîntă biserică se cinstește și să prăznuește hram || Sfîntului mare m<u>cenicu Dimitrie, dară de cine iaste zidită din || tru' | nceput nu se știe, fără numai

¹ G. Balș, *Bisericile și mîndăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, 1928, p. 68—72.

² Publicată cu mici scăpări de N. Iorga, *Inscripțiile...*, p. 8.

veletul să arată că era atunci 7.000 || Iară acum cu agiutorul lui Dumnezeu ca dintru'ntăi s'au zidit și s'au podo || bit cu silința, ostentiala și cheltuiala dum||isale Iordachi Canta || co-zino marele spătaru și cu agiutorul de la alți creștini : după cum | se arată la condică cine cîtu au datu. 1779, august 15. I(ordache) D(eleanu) || C(an)t(acuzino) || vel spat (ar)".

Din pisanie reiese că data ce purta vechea pisanie era stricată (7000 răspunzînd anului 1492), nemaipăstrîndu-se decît milesimul. Cît despre condica amintită de noul ctitor, n-am putut da de urma ei.

3. Biserica sf. Nicolae. În pridvor, deasupra intrării, scrie pe peretele de miazăzi : „1797 O(ctomvrie) 4".

Altă pisanie n-are bisericuța. Totuși, o placă mare, așezată acum cîțiva ani în biserică, îți deapănă trecutul ei. Află astfel că odinioară, pe același loc, se ridica o bisericuță de cimitir, care a fost înlocuită pe la 1826 — 1830, cu alta de piatră, făcută de Mihai Herescu și soția sa Ruxandra.

Această știre nu se potrivește cu data 1797 de care am pomenit. Credem mai curînd că pe la 1830 s-a preînnoit clădirea zidită la 1797.

Tot acolo citim că răposatul patriarh Nicodim a reparat-o și a sfințit-o în 1937 cînd păstorea Moldova.

În peretele dinspre răsărit al pridvorului este prinsă lespede de mormînt a ctitorului Mihail Herescu ¹.

De la el se mai păstrează icoana hramului (sf. Nicolae) din tîmplă, cum dovedește scurta însemnare „Mihail, Ruxandra i fii lor" ¹.

Bănuim că tot ei vor fi plătit întreaga catapeteasmă făcută în 1830 ; sub icoana sf. Ioan Botezătorul zugravul a scris : „S-au zugrăvit la anul 1830 Septemvrie 20. Vasile Călin".

În altar se găsește un pomelnic de lemn al neamului ctitorilor, din care nu lipsește nici „Dosoftei arhiereu", cel care fusese egumen de Putna și pe urmă episcop de Rădăuți din 1750 pînă în 1789. Fiind inedit, îl trecem printre spicuirile de față :

„Pomelnicul reposatului Mihail Herescu, fondator bisericii Sf. Nicolae din Harlau cu toată Familia sa și tot neamul său : 1878.

Vii : Dimitrie, Eleana, Grigorie și tot neamul.

Morți : Mihail, Rucsandra, Antonie, Paraskeva, Simion, Marica, Anița, Anania, Alecsandru, Mihai, Samson, Ecaterina, Nicolai, Dosoftei arhiereu, Shi-

¹ Întrucît copia noastră arată cîteva deosebiri față de textul tipărit de V. Drăghiceanu în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice", VI, 1913, p. 195, o redăm aici : „Sub această piatră să odihnescu oasălea răpos. Mihail Fonherescu (*sic* !) ctitorul și 'epitropul bisăricii Sf. Neculai ci era în vrîstă de 60 de ani pe cînd șă viețuea în preună cu urmasăi în cunună. Rog prea cei ci vor vroi cautîndu-să pe peatră macar scurt săș amintească că această datorie către ceri d(u)mne-zăire pre toți cei vii ne așteaptă șă că toț sântem datori către ceri să vărsăm rugi pentru acei ces răposat șă zac în mormănt uitaț, precum șacesc răposat de la anul mîntuirii 1848 luna iuni în 25 de cînd au con-tenit din viață. M(ihail) H(erescu). Scumpe trecător stăi, un minunt (*sic* !) pierzi, ză : Domnul să mă erti,

căci șă tu ești muritori. Aice în acest palat cu oasă decorat virtut șă fromosăți bine lăcuesc (= *locuiesc* !). Aice toț sîn pac (*sic* ! = *se împac*), nu să mai cărtesc".

Lespedea de mormînt a acestui bucovinean este destul de grosolan lucrată. În partea de sus are într-un colț soarele iar în celălalt luna ; se vede un chenar mare împodobit cu o cruce pusă deasupra unei tîlve și a două oase ; de fiecare parte a crucii ește un serafim. Amintim că familia Herescul din Bucovina (neînruțită cu cea din Muntenia) a fost înnobilită de austrieci după cîștigarea Bucovinei din 1775 : de aceea inscripția amintită vorbește de Mihail Fonherescu (= von Herescu). Cf. Tr. Larionescu, *Familii vechi bucovinene*. În „Arhiva genealogică romînă", 1944, ianuarie, p. 20, Vezi și pomelnicul reprodus de noi.

monah Ilie, Neofit ieromonah, erei Vasile, prezvitera Ioana, monahiia Zinoviea, Mihail, Soltana, erei Grigorie, Evdokia monahica, Alecsandru, Kesarie, Ioan, Mihail, Varvara, Ioan, Anghelcu, Maria, Nicolai, Mariea, Catinca, Mariea, Gheorghie, Balaşa, Eleana, Gheorghie, Vasile şi tot neamul.

Combinat de D. Herescu”.

4. Spitalul mixt de stat din Hirlău. Clădire destul de mare în stil clasic ¹.

Pe faţadă o pisanie chirilică : ²

„Acest spital s-au zidit din cheltuiala || logofătului Iorgu [Ghica De]lianu şi a soţ || iei sale Pulheria [cu s]tăruirea şi osîr || dia vornicului Teodor[u Gh]ica Delianu, pomenire || fiului lor. 1858. Iulie 22,”

B. M A X U T

Biserica din acest sat stă pe un bot de deal, în mijlocul unei livezi. Căstă dintr-o navă cu un pridvor cu coloane în stil clasic deasupra căruia străjuieşte turla. Din pisanie ³ aflăm că :

„Acest sv<ă>nt lăcaş cu hramul || svi<n>ţilor v<oe>v<ozî> s-au zidit din nou || la :842 : (*sic* !) de către dum<nea>l<ui> ma || rele vist<iar> Gheorghii Ghica şi de so || Ńie sa Pulheria Ghica născută Balş : s-au svinţit [*loc alb*] ||. Sv<inţi>lor mari v<oe>v<ozî> [*loc alb*] || miluiti-ne pe toţ”.

Se păstrează acolo două icoane mijlocii, de factură rusească. Una-i cu chipul maicii domnului ; cealaltă înfăţişează pe Hristos împărat înconjurat de preacurata şi de sf. Ioan Botezătorul lângă care este zugrăvit şi sf. Teofilact, temă iconografică cu totul neobişnuită.

C. D E L E N I

Găsim în biserică cîte ceva necunoscut ⁴.

a) Stilul icoanelor tîmplei are ceva italianesc. În partea de jos a icoanei Adormirii citim :

„Această sfântă icoana (*sic* !) şi cu toată catapetasma (*sic* !) bise||ricii sau zugrăvit vl (ea)t 7255 (=1746) octovrie 15||cu toat(ă) cheltuiala dum(i)sal(e) Iordachii Cantacozino hatmanu || Zugrav Ioasaf dela m(ă)n(ă)stirea Vatopedi”-

Acest monah destoinic trebuie să fi fost român, judecînd după limba însemnării de pe icoană, şi va fi deprins meseria de zugrav subţire la Muntele Athos.

b) Pe o icoană a maicii domnului aşezată lângă catapeteasmă scrie :

Μνησθητι, κύριε, τοῦ δούλου σου Γαβριήλ ἁρχιερέως (ἐτους /αψπ), ἀπριλλίου Α΄

[Pomeneste, doamne, pe robul tău Gavriil arhiereu. Anul 1780, aprilie 1].

Zugravul s-a iscălit într-un colţ al jîlţului icoanei : Χεῖρ Γεωργίου ζωγράφ (*sic* !). a dică „mîna lui Gheorghe zugrav”.

Gavriil arhiereu nu poate fi altul decît mitropolitul Gavriil Calimachi al Moldovei (1760—1786).

¹ O cameră din spital, avînd o absidă, era capela spitalului. Catapeteasma a fost mutată în 1954 la biserica nouă din Belşeşti la cîţiva kilometri de Hirlău.

² Ctitorii sînt şi aceia ai bisericii satului vecin

Maxut a cărei pisanie o dăm mai jos.

³ Vezi nota 2.

⁴ Mai vezi şi N. Iorga, *Inscripţiile* . . . p. 11—12.

D. FOSTUL SCHIT ZAGAVIA

Vechimea schitului se urcă cel puțin pe la începutul veacului al XVII-lea. Biserica de azi însă este mai nouă : a fost durată din cărămidă la 1830. Are pe dinafară înrăuriri neoclasice ; .O turlă se ridică peste pronaos. Lăcașul are chipul unei nave. Naosul este boltit în leagăn. Însemnăm că lingă peretele de miazănoapte al bisericii, afară, se vede o gaură folosită drept umuvelniță pentru aruncat apele de botez, în loc de a se afla înăuntru cum se obișnuiește peste tot ¹.

Alți cercetători au mai vorbit despre schitul Zagavia ². Ne mărginim doar la unele știri pe care nu le-am găsit în lucrările lor.

Astfel pisană bisericii nu pare să fi fost publicată în întregime pînă acum ³.

„† La anu 1830, mai 31 cu blagoslovenia și ajutoriul preosfințitului mitropolit kiriokirio Veniamin Costaki, s-au zidit această biserică cu hramul Naștere Maicii Domnului și sfântul ierarh Nicolae. Toată cheltuiala din veniturile moșilor iară trudnic și ostenitor întru toate au fost sfinție sa cuv(iosul) Veniamin protosinghel și igumen a aceste monastiri. Au dat agiutoru și alte ipochimene a căror nume sau scris în pomelnicul bisericii spre vecinica lor pomenire : † Theofil ieromonah am scris. Amin”.

În livada fostului schit zace frîntă în două o lespede frumos împodobită la cap cu doi porumbei săpați într-însa. Un chenar cu flori mărginește piatra de jur împrejur. Inscripția este săpată cu litere grecești majuscule și sporadic accentuată.

Ενθαδε κεῖται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ζαχαρίας ση||ν τῇ συζύγῳ αὐτοῦ Ἀτόρου || ἀπὸ ἐπαρχία || Νεων Πατρ||ῶν. Ον Κύριος || ὁ Θεὸς ἀναπ||ύσαι ἐν κ||όλοις Ἀβ||ραμ (iar mai jos într-un chenar :) 1812 || Ιουλίου 8.

adică pe românește :

„Aicea zace robul lui Dumnezeu Zaharia cu soția sa Atoros (? !) din eparhia <ținutul> Neopatras. Domnul Dumnezeu să-l odihnească în sinul lui Avram. 1812, iulie 8.”

În ogradă se mai găsește o piatră nescrisă, avînd săpate o căpățîină și cu două oase înconjurate de cîte o floare ⁴.

ЗАМЕТКИ О ХЫРЛЭУ И ЕГО ОКРЕСТНОСТЯХ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Целью этой статьи является правильное чтение надписей в старом господарском городе Хырлэу, неопубликованных до настоящего времени или опубликованных с ошибками, а также использование исследованного материала в свете новых данных.

¹ N. Iorga, *Istoria bisericii românești* . . , II, ed. a II-a, Buc., 1930, p. 326.

² Însemnăm următoarea bibliografie : C. Bobulescu, *Schitul Zagavia*, în „Miron Costin”, VII, Brlad, p. 39—45 ; D. Axinte, *Amfilohie Holiniul. Mormintul de la Zagavia*, în „Revista critică”, IV, Iași, 1930, p. 205—206 ; Al. Simionescu, *Documente privitoare la Schitul Zagavei din jud. Iași*, în „Biserica ortodoxă română”, L, Buc., 1932, p. 363—364 ; Veniamin Pocitan Brlădeanul, *Vechea episcopie a Holinului*, în „Bis-

ort. rom”., vol. cit., p. 583—585.

³ Pisania săpată deasupra intrării are unele cuvinte vopsite în roșu : Crucea, data (1830, mai 31) și numele mitropolitului (Veniamin).

⁴ Ne este o plăcută datorie să mulțumim aici părintelui protopop V. Tărăboanță și preotului Constantinescu pentru deosebita bunăvoință cu care ne-au înlesnit cercetarea monumentelor din Hirleu și împrejurimi, precum și academicianului prof. Duiliu Marcu care ne trimisese acolo în acest scop.

Так, в отношении господарской церкви св. Георгия в Хырлэу автор восстанавливает надпись, сделанную по обету в 1492 году; дает новые уточнения в связи с росписью церкви и с предполагаемым ее автором, живописцем Георге из Трикала; широко истолковывает греческую граффити 1624 года, опубликованную раньше И. Миней, касающуюся постельника Труфанды, известного боярина при Раду Михне.

Автор идентифицирует граффити 1625 года, написанную Удриште Нэстурелом, что заново освещает имена и некоторые туманные пункты из биографии великого валашского ученого; он описывает еще неопубликованную граффити 1711 года о вступлении в Молдову царя Петра Великого; представляет греческую рукопись 1802 года, копию неопубликованной еще рукописи 1721 года и т. д.

Из памятников Хырлэу он описывает:

- надпись в церкви св. Димитрия (1779), сделанную по обету;
- надпись 1797 года в церкви св. Николая, надпись на надгробной плите ктитор Михаил Хэрэску и старый поминальный список;
- памятную доску больницы.

Автором привлечены новые данные, собранные в соседних местностях, — Максуте (надпись из монастырской церкви, сделанная по обету в 1842 году), Делени (надписи на иконах XVIII века), Загавии (надпись из монастырской церкви 1831 года и надгробная надпись 1812 года).

Вышеуказанные в настоящей работе надписи написаны на румынском, славянском, греческом, латинском и армянском языках.

INSCRIPTIONS DE HÎRLĂU ET DE SES ENVIRONS

(RÉSUMÉ)

L'objet du présent article est de faire connaître un certain nombre d'inscriptions de la vieille cité princière de Hirlău (Moldavie) qui n'avaient pas encore été publiées jusqu'ici et de corriger les erreurs entachant l'édition de certaines autres. L'auteur met également à profit sa récolte épigraphique pour éclairer différents détails d'histoire.

En ce qui concerne l'église St. Georges, de Hirlău, il reproduit l'inscription votive de 1492 ; il apporte des précisions nouvelles sur les peintures de l'église et sur leur auteur présomptif, le peintre Georges, de Tricala en Épire ; il présente un graffite grec de 1624, publié antérieurement par I. Minea, qui fait l'objet d'un ample commentaire sur la personne du postelnic (chambellan) Trufanda, boyard bien connu de la cour de Radu Mihnea.

L'auteur identifie un graffite de 1625 de la main d'Udriște Năsturel, qui éclaire d'un jour nouveau le nom et quelques points obscurs de la biographie du savant lettré valaque. Il en reproduit un autre, inédit, de 1711, se rapportant à l'entrée en Moldavie du tzar Pierre le Grand et présente un manuscrit grec de 1802, qui est la copie d'un autre de 1721, etc.

Des autres monuments de Hirlău, il publie :

- l'inscription votive (de 1779) de l'église St. Démètre ;
- une inscription de 1797 de l'église St. Nicolas et une autre, gravée sur la tombe du fondateur, Mihail Herescu, ainsi que l'ancien obituaire ;
- la plaque commémorative de l'hôpital.

L'article est complété par quelques inscriptions recueillies dans les localités avoisinantes de Maxut (inscription votive de l'église de 1842), Deleni (inscriptions d'icônes datant du XVIIIe siècle) et Zagavia (inscription votive de l'église conventuelle de 1831 et inscription funéraire de 1812).

La langue des inscriptions reproduites dans ce travail est soit le roumain, soit le slavons, le grec, le latin ou même l'arménien.